

JUBILEJI

Milan Ževart – sedemdesetletnik

Sredi letošnjega aprila je praznoval sedemdesetletni življenjski jubilej zgodovinar, muzealec in pedagog dr. Milan Ževart. Prijetno in obenem težko je pisati o človeku, ki ti je bil najprej ravnatelj, mentor in vzornik, potem pa iskren sodelavec in prijatelj. Za njegove sodelavce, ki smo strokovno brsteli in rastle ob njem in z njim, je tudi še danes, ko je naš jubilarnt že pet let v pokoju, vsako srečanje z njim praznik, zanimiva zgodovinska ura, pa naj beseda teče o resnih zgodovinskih temah, dnevni politiki ali o vsakdanjih življenjskih rečeh.

Ževarta sem spoznal spomladi leta 1970 kot novopečen zgodovinar, ko sem takoj po diplomi iskal prvo zaposlitev. Prvi vtis, ki ga je napravil name, je kazal na resnega, nekoliko zadržanega moža srednjih let, ki po nepotrebem ne razmetava besed. Njegova široka razgledanost in preudarnost sta dali slutiti, da vladajo v tej hiši (v muzeju) tovarištvo, red in delovna disciplina. In nisem se motil. Prijetno me je presenetilo, da me niti z besedo ni pobaral o mojem političnem (svetovnonazorskem) prepričanju (in tudi pozneje ne!). Zanimal ga je predvsem in samo moj odnos ter pripravljenost na resno muzejsko delo in na ukvarjanje z novejšo zgodovino. Led je bil prebit in čez slab mesec sem že začel kot kustos pedagog (pripravnik) v Muzeju narodne osvoboditve Maribor.

Občudovanja vreden je Ževartov občutek, kdaj je treba mladega in neizkušenega zgodovinarja vreči v vodo, da sam zaplava prek brzic in čeri, ki peljejo v strokovno usposobljenost in suverenost. Njegova mirna in nezmotljiva voditeljska roka, ki sem jo ves čas čutil nekje v ozadju, mi je dajala občutek varnosti, ki je postopoma prinašala rutino in samozavest. Vsa čast profesorjem na univerzi, toda zgodovinarja in muzealca je iz mene (in verjetno tudi iz mojih muzejskih kolegov) napravil moj dolgoletni ravnatelj Ževart. Njegovo muzejsko ravnateljjevanje je pomenilo popolno predanost stroki, tega pa smo se z leti nalezli tudi njegovi sodelavci. Pametna in selektivna izbira strokovnega kadra je rodila številčno sicer majhen, a strokovno izjemno močan, zlasti pa homogen kolektiv, iz katerega delavci niso bežali, ampak so se vanj celo vračali. To je bila tudi ena najdragocenejših popotnic, ki mi jih je Ževart zapustil, ko je pred petimi leti odhajal v pokoj.

Čeprav je v Ževartovem obsežnem ustvarjalnem opusu težko potegniti ločnico med njegovim pedagoškim, muzeološkim in zgodovinoepisnim delom, je vendarle potrebno postaviti v ospredje njegovo kar 33-letno (1958–1991) ravnateljjevanje v Muzeju narodne osvoboditve Maribor. Težko bi našli človeka, ki bi na tako izpostavljenem položaju uspešno vztrajal več kot tri desetletja. Motijo se tisti, ki mislijo, da so bili v prejšnjem sistemu muzeji, ki so se ukvarjali z novejšo zgodovino privilegirani. Nasprotno, nenehno so bili pod strogim očesom in pritiskom politike, ki je skušala s svojo avtoriteto oblikovati tudi programsko politiko teh institucij in s tem tudi narodovo preteklost po lastni podobi. Ževart je bil eden redkih v Sloveniji, ki se je temu odločno in uspešno uprl ter ni dovolil vmešavanja politike in oblasti v stroko. Njegova odločnost in doslednost ter strokovna neoporečnost



pa so bili tudi temelji, na katerih se je gradil strokovni ugled mariborskega Muzeja narodne osvoboditve.

Skoraj 35 let dela v muzejstvu (pred ustanovitvijo Muzeja narodne osvoboditve je bil kustos v Pokrajinskem muzeju v Mariboru) je iz Ževarta naredilo enega najbolj cenjenih slovenskih muzejskih strokovnjakov, ki je z referati na slovenskih in jugoslovanskih muzejskih posvetovanjih veliko prispeval k uveljavljanju slovenskega muzejstva. Njegovo muzeološko zanimanje je bilo ves čas usmerjeno v novejšo slovensko zgodovino (od prve svetovne vojne dalje), kar je razvidno tudi iz razstavne dejavnosti njegove muzejske hiše. V letih njegovega ravnateljstva je muzej pripravil prek dvesto različnih muzejskih razstav (stalnih, občasnih, priložnostnih), ki so bile vsebinsko in oblikovno izvrstno pripravljene ter so gostovale po vsej Sloveniji. Tako je naprimer samo razstava *Talci 1941–1945 na slovenskem Štajerskem* gostovala v 23 različnih krajih, kar je za slovenske muzejske razmere težko dosegljiv rekord. Omeniti velja, da je bila ena prvih razstav mariborskega muzeja (leta 1958) razstava *Boj za Maribor in štajersko Podravje 1918–1919*. Razstava je zelo uspela kljub nasprotovanju nekaterih politikov v Ljubljani in je bila sploh prva tovrstna razstava na Slovenskem.

Ževart si je nenehno prizadeval, da bi bile muzejske razstave najverodostojnejši pričevalci preteklosti, ne pa dekle v službi skomercializiranega in vsebinsko sprevrženega muzejskega spektakla. Muzeologijo je jemal kot strogo znanstveno disciplino v najožji soodvisnosti z zgodovino. Od tod tudi njegovo prizadevanje, da mora biti zgodovinski muzej hkrati tudi raziskovalna institucija. Vsak večji razstavni projekt je pomenil tudi resno zgodovinsko študijo. Takšno gledanje na muzejsko stroko je Ževartu prineslo tudi najvišje priznanje, ki ga lahko prejme slovenski muzejski delavec – Valvazorjevo nagrado.

Zelo uspešno in navzven najbolj vidno področje Ževartovega udejstvovanja je raziskovanje novejše slovenske zgodovine. Kot enega najboljših slovenskih zgodovinarjev te dobe ga je že ob njegovi šestdesetletnici označil dr. Tone Ferenc (Zgodovinski časopis, 1987, št. 4, str. 727–728). Ževartova bibliografija obsega že blizu 400 enot, od tega 14 samostojnih publikacij. Njegovo raziskovalno delo sega zelo široko, glavne poudarke pa lahko strnemo v 11 vsebinskih sklopov.

Prvi začetki Ževartovega resnega zgodovinskega raziskovalnega dela so posegli v zgodnji srednji vek, saj je v diplomskem delu pri prof.dr. Milku Kosu obravnaval agrarne tehnike v srednjem veku oziroma požigalništvo na Slovenskem. Z zbiranjem gradiva o požigalništvu, predvsem v 19. in 20. stoletju, je pozneje nadaljeval. V posebni vsebinski sklop Ževartovih raziskav sodijo razprave o prevratni dobi, v katerih se je posebej posvečal deklaracijskemu gibanju, Narodnemu svetu, generalu Maistru, boju za meje ter vojaškemu uporu v Mariboru in na Koroškem leta 1919. Iz obdobja prve Jugoslavije izstopajo raziskave o razmerah pred aprilom 1941, zlasti v Šaleški dolini in na mariborskem območju. Nacistična okupacija in okupatorjevi raznarodovalni ukrepi (in zločini) na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju, pa tudi na širšem območju, so bili vsa leta v središču Ževartovega raziskovalnega zanimanja. Še posebej in prvi med slovenskimi zgodovinarji se je začel ukvarjati s prisilno mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1975, št. 1–2, str. 159–174). V zadnjem obdobju se je te problematike lotil zelo načrtno in s svojimi tehničnimi prispevki dal ton vsem trem posvetom o nemški mobilizaciji Slovencev (Maribor 1992, 1994 in 1996).

Osvobodilno gibanje na terenu (OF) in partizansko vojskovanje proti okupatorju na Štajerskem zajema največji del Ževartovega raziskovalnega opusa. V tem okviru se je posebej posvečal značilnostim in posebnostim narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem, v Šaleški dolini in Mariboru (disertacija *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini – 1977* – je postala pravi vzorec za proučevanje narodnoosvobodilnega boja v posameznih predelih Slovenije; za območje muzeja, ki ga je vodil, pa je napisal – 1962 – še danes zelo aktualen kažipot *Po sledovih narodnoosvobodilnega boja v mariborskem okraju*), svobodnim ozemljem na Štajerskem, Slovincem v odporiških gibanjih zunaj Slovenije, problematiki zgodovino pisja in prikazom del o okupaciji in NOB. Monografija *Lackov odred* (1988) pa sodi med najbolj temeljita dela o kaki slovenski partizanski enoti. Njena posebnost je v tem, da obravnava odporiško gibanje proti nacizmu tudi onstran državne meje, na območju južne avstrijske Štajerske.

Posebej moram omeniti Ževartove objave virov, kjer izstopata njegova ključna vloga pri *Poslovilnih pismih žrtev za svobodo* z imenitno uvodno študijo o streljanih talcev na slovenskem Štajerskem (ta zbirka, ki sodi med najdragocenejše dokumente slovenskega pismenstva, je doslej doživela že tri izdaje) in objava elaborata štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju

na Štajerskem z natančnimi opombami (ČZN, 1990, št. 2, str. 153–198). V posebno skupino spadajo objave in referati o problematiki zbiranja in obravnavanja gradiva za novejšo zgodovino (na primer Murska Sobota, Mostar, Vis, Domžale, Ljubljana, Maribor...). Pomemben je Ževartov prispevek pri urejanju številnih samostojnih publikacij in zbornikov ter mentorsko in recenzentsko delo z mnogimi diplomanti, magistranti in doktoranti na ljubljanski in mariborski univerzi ter z avtorji monografij o obdobju 1941–1945. V zadnjih letih posveča Ževart veliko časa leksikografskemu delu, še posebno pri Enciklopediji Slovenije, kjer je od leta 1987 (ES-1) do 1996 (ES-10) pripravil kar 94 gesel. Še pred tem je uspešno sodeloval pri Enciklopediji Jugoslavije, Enciklopediji druge svetovne vojne 1939–1945, Vodniku po partizanskih poteh, Domicilih v slovenskih občinah itd. Pozabiti pa ne smemo tudi na številna Ževartova predavanja (ne samo študentom) ob raznih jubilejih, obletnicah, stanovskim kolegom v zgodovinskih društvih širom Štajerske in Koroške ipd.

Mirno lahko zapišemo, da je Ževart danes najboljši poznavalec dogajanj v času druge svetovne vojne na slovenskem Štajerskem in Koroškem (med projekti, ki jih pripravlja je tudi sinteza o nacistični okupaciji in osvobodilnem boju na Štajerskem v letih 1941–1945). Zanj velja kot za vino. Čim starejši je, boljši je! Samo v zadnjih desetih letih je v zakladnico slovenskega zgodovinopisja prispeval 172 dragocenih bibliografskih enot.

Ževartovo raziskovalno delo odlikuje njegova logičnost zgodovinskega razmišljanja in sklepanja, vestnost in vztrajnost pri zbiranju virov in razčlenjevanju vzročnosti ter posledičnosti v zgodovinskih dogajanjih. Izjemna je njegova lapidarnost v izražanju in pojasnjevanju svojih ugotovitev. To lahko zmore samo zgodovinar, ki jemlje odstiranje tančice s preteklosti za svoje življenjsko poslanstvo in mu je iskanje zgodovinske resnice več kot samo delo.

Ob njegovem jubileju mu iskreno čestitamo v upanju, da mu bosta zdravje in muza Clio naklonjena in bo slovensko zgodovinsko znanost obogatil še z mnogimi novimi spoznanji. Načrtov in delovne vneme mu nikoli ne manjka in tega se veselimo.

Marjan Žnidarič